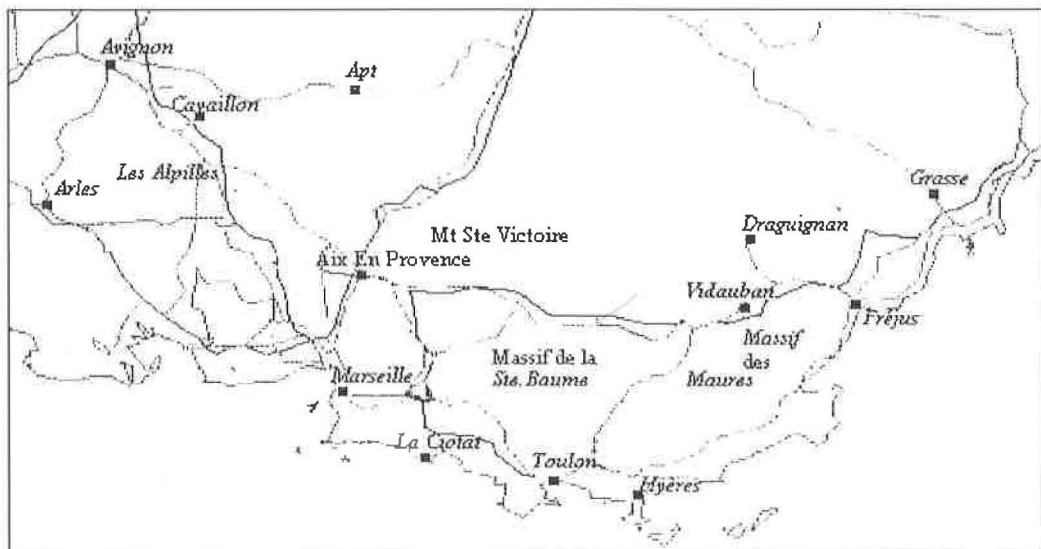

De Provence

MEVR. F. KERREMANS-VAN HUFFEL

Summary

The author visited the southern part of France several times. She gives a description of the area and a survey of the presence and distribution of the indigenous orchids, observed in 1993 and 1996.

Zusammenfassung

Die Autorin besuchte mehrmals Südfrankreich. Sie gibt eine Charakteristik des Gebietes und einen Überblick der dort in den Jahren 1993 und 1996 beobachteten Orchideen mit Bemerkungen über Vorkommen und Verbreitung.

Inleiding

In 1996 was Zuid-Frankrijk ons reisdoel. Het werd zowel een toeristische als een orchideeënvakantie. In totaal waren we bijna zes weken onderweg, van 26 april tot 2 juni 1996, en er werd 5698 km afgelegd.

Wegens het slechte weer bleven we voor het grootste gedeelte aan de kust kamperen. Maar de besneeuwde toppen, die vanaf enkele kustplaatsen al zichtbaar zijn, kan men in nog geen halve dag bereiken.

We kozen voor de Provence omdat deze streek zoveel te bieden heeft. Eerst en vooral hebben we, voor wie van water houdt, de Middellandse Zee. Haar kleur heet in elk odelied azuurblauw, terwijl de schilders veelal van kobaltblauw spre-

ken. Maar de Middellandse Zee kan net zo sterk van kleur verschillen als elke andere zee, afhankelijk van de lucht en het licht erboven.

Het water is ondanks verontreinigingen tamelijk helder vergeleken met dat van de Noordzee. Dat komt doordat er minder slibdeeltjes en algen in zweven. Getijdebeweging is er nauwelijks. Onder normale omstandigheden staat het water bij vloed slechts 25 cm hoger dan bij eb.

Maar de Provence biedt veel meer dan water. Rustzoekers en natuurliefhebbers komen aan hun trekken in de prachtige wandelgebieden van het Massif des Maures, de Calanques, het Massif de l'Estérel en in het unieke reservaat van de Camarque.

Tussen het groen liggen de typisch Provençaalse dorpjes met hun oude trapstraatjes, poortjes en kerkjes, waar de tijd eeuwenlang lijkt te hebben stilgestaan.

Ook het minder spectaculaire, maar zeer karakteristieke Provençaalse landschap van het Plateau de Vaucluse en het Luberon-gebergte zal menig wandelliefhebber kunnen bekoren. Daar wordt de wilde vegetatie van de kalksteengronden afgewisseld met wijngaarden, lavendelvelden en bloemencultures.

Het Zuid-Franse kustgebied is bovendien een ideaal oord voor kunstminnaars. Op het kruispunt van wegen, waar tal van volkeren elkaar door de eeuwen heen ontmoetten en waar kunstenaars als Van Gogh, Cézanne, Matisse en Picasso inspiratie vonden, kunnen ze sporen van uiteenlopende beschavingen ontdekken.

Bouches du Rhône

We begonnen de verkenning van het Zuid-Franse landschap in de Bouches du Rhône. De delta van de Rhône vormt een duidelijke scheiding tussen het oostelijke en het westelijke deel van de Franse kust. Het is vooral het westelijke gedeelte waar we vertoeften.

In de tijd dat de kust van de Middellandse Zee verder naar het noorden lag, deponeerden de Rhône en de Durance hun sedimenten op de plaats waar nu de vruchtbare vlakte van het Comtat Venaissin ligt. Ook de zuidelijker gelegen vlaktes, zoals de Crau, zijn door afzettingen van deze rivieren ontstaan. Dat de vlaktes geen eindeloos

en saai landschap vormen, is mede te danken aan de oude kalksteenheuvels zoals de Alpilles en de Montagnettes.

De Alpilles vormen een geïsoleerd heuvellandschap midden in de Rhônevallei. Het grillige, droge kalksteenlandschap is omringd door wijngaarden, dennen en amandelbomen. Veel olijfgaarden zijn verwilderd. Het door kunstenaars door de eeuwen heen beminde landschap wordt wel eens het hart van de Provence genoemd.

Als eerste verblijfplaats kozen we Fontvieille. In Fontvieille staat de molen van Daudet, het aquaduct van Barbegal en een oude Romeinse maalderij.

Het schilderachtige St-Rémy, aan de voet van de Alpilles, dankt zijn bekendheid in Nederland vooral aan het verblijf van Vincent van Gogh in de naburige inrichting voor geesteszieken. Van de schilder kennen we onder meer de boulevard van St-Rémy, maar in het plaatsje zelf herinnert niets aan zijn verblijf.

Eén van de toeristische bezienswaardigheden in St-Rémy is de Arc Municipal. De stadspoort van Glanum, één van de oudste bewaard gebleven Romeinse poorten.

Les Baux, de stad tussen de rotsen, is door haar ligging, sfeer en historie één van de bezienswaardigste plaatsen van deze streek. Les Baux is nu een dode stad, een schim uit het verleden. Nu bevolken de toeristen de smalle straatjes van de plaats, die eens de machtigste stad van de Provence was.

In de directe omgeving van Les Baux vindt u nog enkele bezienswaardigheden. Ten oosten van de stad ligt het kloofdal Val d'Enfer met zijn grotto's. In de z. g. Cathédrale d'Images speelt zich een prachtig klank- en lichtspel af in het halfdonker van de door de natuur gebouwde grot, waarbij de blanke kalkrotsen als projectieschermen dienen.

In Lamanon liggen de grotten van Calès; de in de rotsen uitgehouwen woongrotten vormden een schuilplaats voor Ligurische stammen.

De streek 'Rhônedal en Camarque' wordt gevormd door de benedenloop van de Rhône. De vroeger steeds veranderende, maar nu 'getemde'

delta, heeft wereldfaam verworven als natuurgebied: de Camarque.

Camarque

De Camarque is echt iets voor een liefhebber. Het vlakke landschap is namelijk voor de oppervlakke toeschouwer weinig spectaculair. Het 800 km² grote gebied wordt omsloten door de Grand Rhône in het oosten, de Petit Rhône in het westen en de Middellandse Zee in het zuiden en behoort tot de belangrijkste natuurgebieden van Europa.

De Camarque is letterlijk het product van de Rhône. Deze rivier vindt haar oorsprong in het Gotthard-massief en heeft een zeer grote waterafvoer in verhouding tot het stroomgebied. Hierdoor is de Rhône in staat veel zand, slib en grind mee te voeren.

Na Pont St-Esprit wordt het verval plotseling kleiner en de rivier breder waardoor het meegevoerde materiaal bezinkt. Jaarlijks worden zo miljoenen tonnen materiaal verplaatst. Zo is een delta ontstaan, waardoor de rivier zich steeds nieuwe wegen baande.

Twee factoren maken deze delta zo verschillend van het omliggende land. Dankzij het Rhône-water is de natuurlijke begroeiing veel weelderiger en als gevolg van de getijdebeweging heeft de delta veel zout water te verwerken gekregen, waardoor zich een heel specifieke flora en fauna heeft kunnen ontwikkelen.

In de Camarque draait het vooral om vogels. Het gebied wordt bezocht en/of bewoond door maar liefst driehonderd soorten. Voor een aantal trek- en standvogels is de Camarque van levensbelang.

De Camarque is de enige Franse streek, waar nog rijst wordt verbouwd. De rijstvelden staan van april tot oktober onder water.

Er leven de zwarte runderen en de halfwilde witte paarden. Schapen zijn in de Camarque wintergasten. In de zomer worden ze naar de alpenweiden gebracht. De extensieve beweiding door paarden, koeien en schapen kan geen kwaad. Zij is zelfs nodig om meer plantensoorten tot hun recht te laten komen.

In de Crau en de Camarque was het pover gesteld met de orchideeën. In de Camarque vonden we

enkel *Barlia robertiana* en enkele planten van *Ophrys provincialis*. De beste plaatsen liggen in de omgeving van Eyguères en Orgon, maar verwacht geen spectaculaire aantallen. Er bloeien wel vier verschillende Spinnen-ophrysen: *Ophrys sphegodes*, *Ophrys passionis*, *Ophrys provincialis* en *Ophrys araneola*. *Ophrys incubacea*, die hier zou voorkomen, hebben we niet aangetroffen.

Ophrys sphegodes geeft in de Provence wat problemen. De grotere exemplaren, ze lijken wat op *Ophrys garganica*, zouden *Ophrys passionis* zijn. *Ophrys scolopax* troffen we zowel groot- als kleinbloemig aan. Ze vertoonden verder geen kenmerken om ze *Ophrys sphegifera* te noemen.

Calanques

De Calanques tussen het vriendelijke Cassis en de metropool Marseille zijn een soort miniaturfjorden, geflankeerd door steile, witgrijze rotsen. Dankzij de geringe bebouwing hebben de Calanques hun natuurlijke karakter goeddeels kunnen behouden. De uiterst spaarzaam begroeide kalkheuvels tussen Marseille en Cassis bestaan voornamelijk uit garique.

De kleine variant van de Steeneik met een schilferige schors is de enige boom, die zich kan handhaven in deze kurkdrome omgeving.

Massif de la Ste-Baume

Als we verder westwaarts reizen, komen we nog enige laaggebergten tegen: Het Montagne Ste. Victoire, het Massif de la Ste-Baume en de Chaîne de l'Etoile. Het Massif de la Ste-Baume, de bergketen dankt zijn naam aan een grot (baumo in het Provençaals). Dit massief is vanuit Gémenos, via een smalle bochtige, hier en daar wat steile weg te bereiken. Gémenos, onze tweede verblijfplaats, ligt zelf slechts op een hoogte van 150 m, maar doet wat denken aan een alpendorpje. Het is omringd door beboste heuvels en frisgroene weiden, waardoor kabbelende beekjes hun weg zoeken.

Aubagne behoort niet tot de grote toeristenplaatsen, maar geniet enige bekendheid dankzij haar kunstzinnig aardewerk. De keramische nijverheid

Linksboven:
Serapias lingua x *Orchis*
laxiflora, May-
ons, 5-5-1993
(N. Kerre-
mans)

Rechtsboven:
Ophrys aure-
lia, Col de
Serre,
10-5-1996
(N. Kerre-
mans)

Linksonder:
Ophrys splen-
dida x *Ophrys*
incubacea,
Les Mayons,
12-5-1996
(N. Kerre-
mans)

Rechtsonder:
Ophrys splen-
dida x *Ophrys*
scolopax,
Les Mayons,
12-5-1996
(N. Kerre-
mans)

is nauw verbonden met de vervaardiging van de z. g. santons.

De omgeving van Gémenos en het Massif de la Ste-Baume is heel orchideerijk. In het Massif de la Ste-Baume bloeit tot midden mei *Dactylorhiza sambucina* en *Orchis provincialis*. *Orchis mascula* troffen we maar op één plaats aan. Verdere soorten zijn: *Orchis purpurea*, *Orchis simia*, *Cephalanthera damasonium*, *Aceras anthropophorum*, *Anacamptis pyramidalis*, *Barlia robertiana*, *Himantoglossum hircinum*, *Limodorum abortivum*, *Ophrys provincialis*, *Ophrys araneola* en *Ophrys fusca*. De *Ophrys fusca*-planten waren heel groot. De vraag welke ondersoort het hier betreft, laten we graag over aan de specialisten. Deze *Ophrys fusca* en *Ophrys araneola* bloeien tot in de tweede helft van mei.

Op de route du Crête vonden we *Ophrys aurelia*. Ook *Ophrys arachnitiformis* stond er, maar was aan het einde van de bloeitijd.

Vanuit Toulon kan men naar het half verlaten dorpje Evenos, waar het voor de huizen gebruikte basalt wijst op vroegere vulkanische activiteit in dit gebied. De toren van het verwoeste 16e-eeuwse kasteel staat op de top van een dode vulkaan.

In de omgeving van Toulon, op plaatsen waar het oude kreupelhout is verwijderd, begint *Serapias cordigera* weer opnieuw massaal te bloeien. Ook op Cap Camerat waren ze volop aan het kappen en de eerste resultaten zijn reeds te zien. Een aantal soorten, waaronder *Orchis morio*, *Orchis picta*, *Limodorum abortivum*, *Neotinea maculata*, *Serapias lingua*, *Serapias vomeracea*, *Serapias neglecta* en *Serapias cordigera*, zijn terug en bloeien weer.

In de Provence groeien de volgende zes soorten *Serapias*: *S. lingua*, *S. olbia*, *S. neglecta*, *S. vomeracea*, *S. parviflora* en *S. cordigera*.

Op het schiereiland ten zuiden van le Lavandou staan vijf van de zes soorten (ook *Serapias olbia*), met duizenden. Deze kruisen met elkander en bezorgen je de nodige kopzorgen bij het determineren. Maar na een tijdje ziet men dan toch de bepaalde kenmerken. Het is een kwestie van goed opletten en observeren.

In de omgeving van Cavalaire-sur-Mer stond *Li-*

modorum trabutianum. Een orchidee die we nog niet gezien hadden. Het lijkt wel een omgekeerde *Limodorum abortivum*.

Waar ligt de grens tussen *Orchis morio* en *Orchis picta*? Dat is voor ons een groot vraagteken. *Orchis champagneuxii* is wel duidelijk te onderscheiden. Ze is te herkennen aan de spoor en de effen, witte vlek zonder puntjes op de lip.

Epipactis microphylla en *E. helleborine* troffen we regelmatig aan en ook *E. tremolsii* is gemakkelijk te herkennen. Maar van *Epipactis* weten we veel te weinig. Omdat ze nog niet in bloei staan, wordt het nog moeilijker. Zo had b. v. één *Epipactis* de bladeren van *E. microphylla* maar de grootte van een *E. helleborine*. Wat is wat?

Massif des Maures

Na de monding van de Argens wordt de kustlijn bepaald door het uitgestrekte en oeroude Massif des Maures met zijn donkere bossen van dennen, kurkeiken en kastanjes. Over de herkomst van de naam van dit zwaar beboste bergland tussen Hyères en St-Raphael is men het niet eens. Volgens de overlevering danken de bergen hun naam aan de Moorse piraten. Het woord Maure slaat echter vermoedelijk niet op moor maar op maouro, het Occitaanse (de taal oorspronkelijk gesproken in de Langue d'oc, red.) woord voor zwart. Dat deze bergen deze naam verdienen, zult u bemerken als u tochten door de donkere bossen maakt. Het Massif des Maures is met het Esterel het oudste gebergte van de Provence. Beide gebergten zijn het product van vulkanische activiteiten.

U kunt in het Massif des Maures heel wat mooie plekjes vinden. Riviertjes, die hun weg zoeken tussen hellingen met pijnbomen, mimosa's en kurkeiken. Meertjes omzoomd door eiken- en kastanjebossen.

De Kurkeik, het symbool van het Massif des Maures, heeft een korte glorieperiode gekend. Vanaf de 19e eeuw trokken de 'leveurs' het bergland in om de eiken van een deel van hun schors te ontdoen, waarna de roodgekleurde stam zichtbaar werd. Dit moest wel deskundig gebeuren om er voor te zorgen, dat de boom de behandeling zou overleven.

Prijdsdaling en bosbranden waren er debet aan, dat de verwerking van kurk spoedig economisch niet meer haalbaar was. De kurkfabrieken van Cogolin gingen dicht.

Aan de Middellandse Zee zijn vooral rond Hyères veel dadelpalmen te zien. Maar het zijn niet alleen de uitheemse soorten, die het karakter van het landschap bepalen. Het mooiste voorbeeld van een typisch Provençaalse boom is de Cipres. Deze tot 30 m hoge boom zien we vaak als een eenzame zuil uitsteken boven het zonovergoten landschap.

Dennen komen in dit kustgebied in vele soorten en maten voor. De Parasolden met zijn eetbare zaden, de Zeeden en de Aleppoden.

De gewone Steeneik doet het uitstekend op de uitgestrekte kalksteengronden van het Zuid-Franse kustgebied.

Uitlopers van de Maures vormen de schiereilanden en kapen bij St. Tropez. Enkele 'halfverdrinken' toppen van dit sterk geërodeerde bergland kennen we als de eilanden van Hyères. De Iles d'Hyères zijn een eilandengroep, die bestaat uit drie grote en enkele kleine eilanden. Ze worden ook wel de Iles d'Or genoemd vanwege hun schoonheid of omdat ze gezien vanaf de kust bij zonsopgang een gouden gloed vertonen.

In le Luc verblijven we gewoonlijk op de camping 'Les Bruyères'. Vroeger stonden op deze camping duizenden *Orchis papilionacea*, nu is de helft verdwenen. De plaats is ingenomen door stacaravans met volkstuintjes. De hybride *Orchis papilionacea* met *Orchis morio* bestaat nog altijd.

De omgeving les Mayons en Vidauban is een zeer rijk orchideeengebied, waar men zeker een aantal dagen kan doorbrengen. Wel moet men komen voor 15 mei want dan beginnen ze te maaien en hoe verwonderlijk het ook is, in de wegbermen vindt men het meest.

Ophrys splendida is hier een veel voorkomende soort, die men vanwege z'n late bloeitijd niet kan verwarren met *Ophrys arachnitiformis*. Dit jaar waren we later en *Ophrys incubacea* was zo goed als uitgebloeid. Maar we zijn wel voor het eerst *Orchis fragrans* tegengekomen. Ook een kruising van *Anacamptis pyramidalis* x *Orchis fragrans* stond in

bloei. Helaas was de hybride na twee dagen, samen met *Anacamptis pyramidalis* en *Orchis fragrans* verdwenen.

In 1993 verbleven we op de camping "Lou Cantaire" gelegen aan de D562, vlakbij Fayence. Dat is beter gelegen voor het bovenste deel van het Massif des Maures. In St. Vallier de Thiey kan het in mei nog te koud zijn om te kamperen en bovendien gaan veel campings pas in juni open. Dit jaar was het een bliksembezoek van drie dagen, maar die konden meetellen! Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat was het alleen maar orchideeën zoeken en bekijken. Het slechte weer was spelbreker. De meeste groeiplaatsen hebben we vanwege het weer maar vluchtig bezocht. Daarbij kwam ook nog dat veel soorten reeds uitgebloeid waren.

De tweede helft van mei is veel te laat voor deze streek, althans voor het laaggelegen gedeelte.

Maar voor wat we waren gekomen, stond nog in bloei. We wilden zien wat de verschillen zijn tussen *Ophrys aurelia* en *Ophrys saratoui*. Veel wijzer zijn we er niet uit geworden. Soms was het verschil onduidelijk. Op de plaatsen waar volgens Delforge *Ophrys saratoui* stond, hebben we ze dan ook maar *Ophrys saratoui* genoemd. In Fayence stonden, zover ik het kon nagaan, de beide soorten. In St. Vallier de Thiey was het verschil echter duidelijk te zien, daar stond *Ophrys saratoui*. Helaas waren de schapen ons voor geweest want veel stonden er niet.

Heel orchideeënrijk was het dan weer in de omgeving van Ampus. Er bloeide o. a. *Dactylorhiza elata*. Op 19 mei vonden we *Ophrys fusca* in de omgeving van Ampus, op 550 m hoogte, nog in volle bloei. Op de Col de Leque (685 m) was geen *Ophrys fusca* meer te vinden. Wel vonden we daar de bloeiende hybride van *Orchis tridentata* en *Orchis ustulata*. *Orchis tridentata* was zowel aan de kust als in het gebergte te vinden.

Onze mooiste vondst in 1996 was een witbloeiende *Limodorum abortivum*. Maar alles was niet even mooi. Grote orchideeëngroeiplaatsen zijn bedreigd of worden niet onderhouden en zijn zoals b. v. in Pierrefeu-du-Var (Ruud, ligt in het westen van het Massif des Maures) helemaal verdwenen of overwoekerd. Ook op de Route du Bouverie zijn

grote orchideeëengebieden ten dode opgeschreven door bouwplannen. Duizenden *Serapias olbia* gaan verdwijnen. Op de bekende plaats Grime, waar we vroeger de hybriden van *Orchis laxiflora* met *Serapias* vonden, stond in 1996 nog welgeteld een tiental *Orchis laxiflora*. De weilanden worden nu begraaasd door paarden en zijn afgesloten.

Massif de l'Esterel

Het Massif de l'Esterel is één van de mooiste gebieden van de Provence. De rijke schakering van tinten rood, oranje, groen, geel, blauw en grijs, die de vulkanische porfierrotsen van het Esterelgebergte vertonen, contrasteren sterk met het sombere leisteen van het Massif des Maures. De door erosie tot piramiden, kegels en torens gevormde rotsen bezorgen de wandelaar een haast onnatuurlijk decor. Hoewel het gebergte geen grote hoogten bereikt, is het landschap dankzij steile wanden en diepe ravijnen zonder meer indrukwekkend. De grillige kammen lopen uit in zee en omsluiten daar kleine baaien en inhammen. Het hoogste punt, de Mont Vinaigre (618 m), dankt zijn naam aan de zure wijn, die de druiven op de hellingen van het gebergte leveren.

Doordat de bodemstructuur van plaats tot plaats sterk wisselt, kent de Esterel een zeer gevarieerde vegetatie. U vindt er uitgestrekte dennenbossen, kurkeiken, mimosa's, jeneverbessen en mirte. Enkele heuvelruggen zijn bedekt met lavendel. Helaas lijden de bossen sterk onder bosbranden, die in dit deel van de Franse zuidkust vaak voorkomen. Waar de bossen verdwenen zijn, heerst de garique of maquis, het ondoordringbare struikgewas vol geurige kruiden. In het voorjaar bloeit de maquis met een schitterende kleurenpracht.

Montagne Ste-Victoire

We maakten een tussenstop van twee dagen in het Montagne Ste-Victoire. Daar troffen we onverwacht *Ophrys drumana* aan. Dat is de zuidelijkste groeiplaats voorzover we weten. *Ophrys drumana* is heel goed van *Ophrys aurelia* en *Ophrys saratoui* te onderscheiden. Zij is veelbloemiger en de bloempjes zijn wat kleiner. *Anacamptis pyramida-*

lis stond hier massaal in bloei. De bloemen waren veel groter en feller rood dan aan de kust en in de omgeving van le Luc. We kunnen geen totaalbeeld geven van de soorten, die hier voorkomen. Daarvoor was het seizoen al te ver gevorderd.

Hier volgt een lijstje van de soorten, die we nog wel tegenkwamen: *Anacamptis pyramidalis*, *Himantoglossum hircinum*, *Barlia robertiana*, *Platanthera bifolia*, *Cephalanthera damasonium*, *Orchis purpurea*, *Limodorum abortivum*, *Dactylorhiza majalis*, *Epipactis helleborine*, *Ophrys scolopax*, *Ophrys apifera* en *Ophrys drumana*.

Vaucluse

Ons laatste reisdoel was de Vaucluse. Feitelijk hadden we niet meer verwacht nog veel orchideeën tegen te komen. We zijn dan ook niet speciaal op zoek gegaan, maar je ogen zijn gewoon automatisch naar de grond gericht.

Soorten die we een maand geleden in het zuiden tegengekomen waren, begonnen in het Montagne de Lure (1800 m) nu pas te bloeien.

Heel prettig is het altijd wanneer men van beneden naar boven trekt. Beneden einde bloei, in het midden volle bloei en boven beginnende bloei en zelfs nog in knop.

Soorten als *Limodorum abortivum*, *Listera ovata*, *Cephalanthera damasonium*, *Cephalanthera longifolia*, *Neottia nidus-avis*, *Dactylorhiza sambucina*, *Dactylorhiza majalis*, *Himantoglossum hircinum*, *Anacamptis pyramidalis*, *Orchis militaris*, *Orchis purpurea* en *Ophrys apifera* kwamen we regelmatig tegen.

Massa's *Ophrys fuciflora* en *Ophrys scolopax* stonden er in bloei samen met de vele tussenvormen. Op sommige plaatsen konden we zelfs geen zuivere *Ophrys fuciflora* of *Ophrys scolopax* meer herkennen. De variaties zijn hier heel groot. Zelfs *Ophrys episcopalis* werd hier aangetroffen.

Ook *Ophrys drumana* vonden we op de Col de Mur weer in bloei. Dat wijst erop, dat het verspreidingsgebied van *Ophrys drumana* veel groter is dan we denken en zeker niet beperkt blijft tot de Vercors en de Zuid-Drôme.

De Vaucluse is op het eerste gezicht niet orchideeënarm en verdient nog een veel verder en grondiger onderzoek.

Gegevens uit de jaren 1993 en 1996

Gevonden soorten per departement:

Bouches du Rhône = BdR

Var = Var

Alpes-de-Haute-Provence = AhP

Vaucluse = Vau

Alpes Maritimes = AM

Naamgeving volgens: Guide des orchidées d'Europe (1994) P. Delforge

nr.	Naam	BdR	Var	AhP	Vau	AM
01	<i>Aceras anthropophorum</i> (L.) W. T. Aiton	x	x	-	-	-
02	<i>Anacamptis pyramidalis</i> (L.) L. C. M. Richard	x	x	x	x	x
03	<i>Barlia robertiana</i> (Loisel.) Greuter	x	x	x	-	-
04	<i>Cephalanthera damasonium</i> (Mill.) Druce	x	x	x	x	x
05	<i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritsch	x	x	x	-	x
06	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) L. C. M. Richard	-	x	-	-	-
07	<i>Dactylorhiza fuchsii</i> (Druce) Soó	-	-	-	x	-
08	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Reichenb.) Hunt & Summerhayes	x	x	x	-	-
09	<i>Dactylorhiza elata</i> (Poir.) Soó	-	-	-	-	x
10	<i>Dactylorhiza sambucina</i> (L.) Soó	-	x	x	-	-
11	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	x	x	x	x	-
12	<i>Epipactis microphylla</i> (Ehrh.) Schwartz	-	x	-	-	-
13	<i>Epipactis tremolsii</i> Pau	x	x	-	-	-
14	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) Brown	-	x	-	-	-
15	<i>Himantoglossum hircinum</i> (L.) Sprengel	x	x	x	x	x
16	<i>Limodorum abortivum</i> (L.) Schwartz	x	x	x	x	x
17	<i>Limodorum trabutianum</i> Battander	-	x	-	-	-
18	<i>Listera ovata</i> (L.) Brown	-	-	x	x	-
19	<i>Neotinea maculata</i> (Desf.) Stearn	-	x	-	-	-
20	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) L. C. M. Richard	-	-	-	x	-
21	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) L. C. M. Richard	x	x	-	x	-
22	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Reichenbach	-	x	-	-	-
23	<i>Ophrys apifera</i> Hudson	x	x	x	x	-
24	<i>Ophrys arachnitiformis</i> Grenier & Phil.	x	x	-	-	-
25	<i>Ophrys araneola</i> Reichenbach	x	x	-	-	-
26	<i>Ophrys aurelia</i> Delforge	x	x	-	-	-
27	<i>Ophrys drumana</i> Delforge	x	-	-	-	-
28	<i>Ophrys fusca</i> Link	x	x	-	-	x
29	<i>Ophrys fuciflora</i> F.W. Schmidt	-	x	x	x	-
30	<i>Ophrys episcopalis</i> Poiret	-	-	x	-	-
31	<i>Ophrys incubacea</i> Bianca	-	x	-	-	-
32	<i>Ophrys lutea</i> Cavanilles	x	x	-	-	-
33	<i>Ophrys passionis</i> Sennen	x	x	-	-	-
34	<i>Ophrys provincialis</i> (Paulus) Baumann & Künkele	x	x	-	-	x
35	<i>Ophrys saratoui</i> Camus	-	x	-	-	-
36	<i>Ophrys scolopax</i> Cavanilles	x	x	x	x	x
37	<i>Ophrys splendida</i> Götz & Reinhard	x	x	-	-	-
38	<i>Ophrys sphegodes</i> Miller	x	x	-	x	-
39	<i>Orchis champagneuxii</i> Barnéoud	-	x	-	-	-
40	<i>Orchis fragrans</i> Pollini	-	x	-	-	-
41	<i>Orchis lactea</i> Poiret	-	x	-	-	-
42	<i>Orchis laxiflora</i> Lamarck	-	x	-	-	-
43	<i>Orchis mascula</i> (L.) L.	-	x	-	-	x

nr.	Naam	BdR	Var	AhP	Vau	AM
44	<i>Orchis militaris</i> L.	x	x	x	x	x
45	<i>Orchis morio</i> L.	x	x	-	-	-
46	<i>Orchis picta</i> Loiseleur	x	x	-	-	-
47	<i>Orchis papilionacea</i> L.	-	x	-	-	-
48	<i>Orchis papilionacea</i> L. var. <i>rubra</i>	-	x	-	-	-
49	<i>Orchis papilionacea</i> L. var. <i>grandiflora</i>	-	-	-	-	x
50	<i>Orchis provincialis</i> Balbis & Lamarck	-	x	-	-	-
51	<i>Orchis purpurea</i> Hudson	x	x	x	x	x
52	<i>Orchis simia</i> Lamarck	x	x	-	x	x
53	<i>Orchis tridentata</i> Scopoli	-	x	-	-	x
54	<i>Orchis ustulata</i> L.	-	x	-	-	x
55	<i>Serapias cordigera</i> L.	-	x	-	-	-
56	<i>Serapias lingua</i> L.	-	x	-	-	-
57	<i>Serapias neglecta</i> De Notaris	-	x	-	-	-
58	<i>Serapias olbia</i> Verguin	-	x	-	-	-
59	<i>Serapias parviflora</i> Parlatores	-	x	-	-	-
60	<i>Serapias vomeracea</i> (Burm.) Briquet	x	x	-	-	x

Hybriden

nr.	Naam	BdR	Var	AhP	Vau	AM
01	<i>O. arachnitiformis</i> x <i>O. araneola</i>	x	-	-	-	-
02	<i>O. arachnitiformis</i> x <i>O. incubacea</i>	-	x	-	-	-
03	<i>O. arachnitiformis</i> x <i>O. provincialis</i>	x	-	-	-	-
04	<i>O. aurelia</i> x <i>O. scolopax</i> ?	-	x	-	-	-
05	<i>O. aurelia</i> x <i>O. provincialis</i>	-	x	-	-	-
06	<i>O. saratoy</i> x <i>O. provincialis</i>	-	x	-	-	-
07	<i>O. sphegodes</i> x <i>O. provincialis</i>	-	x	-	-	-
08	<i>O. splendida</i> x <i>O. incubea</i>	-	x	-	-	-
09	<i>O. splendida</i> x <i>O. provincialis</i>	-	x	-	-	-
10	<i>O. scolopax</i> x <i>O. splendida</i>	-	x	-	-	-
11	<i>O. scolopax</i> x <i>O. fuciflora</i>	-	x	x	-	-
12	<i>O. scolopax</i> x <i>O. provincialis</i>	-	x	-	-	-
13	<i>O. picta</i> x <i>O. laxiflora</i>	-	x	-	-	-
14	<i>O. morio</i> x <i>O. laxiflora</i>	-	x	-	-	-
15	<i>O. morio</i> x <i>O. champagnexii</i>	-	x	-	-	-
16	<i>O. morio</i> x <i>O. papilionacea</i>	-	x	-	-	-
17	<i>O. papilionacea</i> x <i>O. laxiflora</i>	-	x	-	-	-
18	<i>A. pyramidalis</i> x <i>O. morio</i>	-	x	-	-	-
19	<i>A. pyramidalis</i> x <i>O. picta</i>	-	x	-	-	-
20	<i>A. pyramidalis</i> x <i>O. fragrans</i>	-	x	-	-	-
21	<i>O. ustulata</i> x <i>O. tridentata</i>	-	-	-	-	x
22	<i>S. vomeracea</i> x <i>S. lingua</i>	-	x	-	-	-
23	<i>S. vomeracea</i> x <i>S. olbia</i>	-	x	-	-	-
24	<i>S. vomeracea</i> x <i>S. cordigera</i>	-	x	-	-	-
25	<i>S. vomeracea</i> x <i>S. parviflora</i>	-	x	-	-	-
26	<i>S. vomeracea</i> x <i>S. neglecta</i> x <i>S. cordigera</i>	-	x	-	-	-
27	<i>S. olbia</i> x <i>S. parviflora</i>	-	x	-	-	-
28	<i>S. laxiflora</i> x <i>S. lingua</i>	-	x	-	-	-
29	<i>S. laxiflora</i> x <i>S. vomeracea</i>	-	x	-	-	-
30	<i>S. laxiflora</i> x <i>S. cordigera</i>	-	x	-	-	-

Literatuur

Baumann, H. & S. Künkele, 1988. Die Orchideen Europas. Kosmos Naturführer, Franckh., Stuttgart.

Buttler, K. P., 1986. Orchideen, die wildwachsenden Arten und Unterarten Europas, Vorderasiens und Nordafrika. Steinbachs Naturführer, Mosaik Verlag, München.

Delforge, P., 1994. Guide des orchidées d'Europe, etc.

Landwehr, J., 1977. Wilde Orchideeën van Europa 1 & 2. Vereniging van Natuurmonumenten in Nederland, 's-Graveland.

Les Naturalistes belges:

1989 Special Orchidées no 2

1990 Special Orchidées no 3

1994 Special Orchidées no 7 supplément

1995 Special Orchidées no 8

Verder geraadpleegd: het vindplaatsarchief 1986-1988
van H. Dekker

MEVR. F. KERREMANS-VAN HUFFEL
Steenwinkelstraat 513
B - 2627 Schelle